

مقاله پژوهشی: مهم‌ترین کنشگران تحول‌آفرین در اقلیم کردستان عراق

۲۰.۱۰۰۱.۱.۳۳۲۹۲۵۳۸.۱۴۰۱.۱۲.۴۴.۳.۴

داود رضایی، قدیر نصری^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۴/۰۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۹/۲۸

چکیده

اقلیم کردستان عراق به لحاظ اهمیت ژئوپلیتیک، موقعیت حساس و دارا بودن ذخایر نفت و گاز فراوان، زمینه حضور کنشگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای را در خود فراهم نموده که درصدد نقش‌آفرینی در راستای منافع ملی خود می‌باشند. برخی از این کنشگران در اقلیم، رقبا و دشمنان جمهوری اسلامی ایران هستند که با توجه به حضور و میزان تأثیرگذاری آن‌ها در اقلیم، برای جمهوری اسلامی ایران اهمیت فراوانی دارند. لذا سؤال اصلی در این پژوهش این است که مهم‌ترین کنشگران تحول‌آفرین داخلی، منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در اقلیم کردستان عراق کدامند و از منظر ایران، کدام یک همسو و کدام یک رقیب و ناهمسو به شمار می‌آیند؟ این پژوهش از نوع کاربردی و به روش کیفی و با رویکرد توصیفی تحلیلی انجام یافته است. به این ترتیب که ابتدا از طریق منابع کتابخانه‌ای و اینترنتی اطلاعات جمع‌آوری و سپس با برخی صاحب‌نظران و خبرگان این حوزه مصاحبه هدفمند و عمیق انجام شده و در نهایت نیز برای آزمون پایایی بحث، از نشست علمی خبرگی در این رابطه استفاده شده تا مهم‌ترین کنشگران تحول‌آفرین در اقلیم کردستان عراق استخراج گردد. برابر پژوهش صورت گرفته مهم‌ترین کنشگر داخلی اقلیم کردستان عراق، حزب دموکرات، مهم‌ترین کنشگر منطقه‌ای، کشور ایران و مهم‌ترین کنشگر فرامنطقه‌ای در تحولات اقلیم، آمریکا می‌باشد. منطبق و مراحل استنتاج، در مقاله تشریح شده است.

کلیدواژه‌ها: اقلیم کردستان عراق، کنشگران، قدرت‌های متعدد و متعارض، همسویی استراتژیک

۱. استادیار دانشگاه علوم و فنون فارابی (نویسنده مسئول) rezaiedavood1@gmail.com

۲. دانشیار و عضو هیات علمی دانشگاه خوارزمی nasri@khu.ac.ir

مقدمه و بیان مسئله

مثَل معروفی در غرب آسیا غالب است که می‌گوید: «ضعف، تحریک کننده است. برو قوی شو اگر راحت جهان طلبی». این ضعف تحریک کننده هنگامی اثرگذار و تحول‌آفرین می‌شود که با امتیازاتی مانند منابع طبیعی و بافتار جمعیتی خاص و تنوع هویتی نیز همراه باشد. اقلیم کردستان عراق، یکی از این مناطق است. اقلیم کردستان عراق از اهمیت ژئوپلیتیکی فوق‌العاده‌ای برخوردار است. همسایگی با کشورهای دارای اقلیت کردنشین ایران، ترکیه و سوریه و داشتن منابع نفت و گاز فراوان سبب شده‌اند تا کشورهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای نگاه ویژه‌ای به آن منطقه داشته باشند. بعد از فدرالی شدن اقلیم کردستان در سال ۲۰۰۵، این اقلیم فرصت مناسبی را برای فعالیت مستقل در حوزه‌های مختلف با همسایگان خود به دست آورد و با دارا بودن منابع نفت و گاز فراوان و زمین‌های حاصلخیز و همچنین جمعیت و مساحت مناسب، درصدد توسعه زیرساخت‌های خود در حوزه‌های مختلف برآمد. از طرف دیگر به دلیل موقعیت حساس و منابع فراوان، رقابت بین کشورهای مختلف برای نقش‌آفرینی در آن شروع شد. در داخل اقلیم احزاب و گروه‌های زیادی هستند که هر کدام وابستگی به کشورهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای دارند و درصدد کسب حمایت آن‌ها برای ایجاد نقش بیشتر در ساختار کردستان عراق می‌باشند. در سطح منطقه نیز رقابت آشکار و پنهانی بین کشورهای همسایه اقلیم کردستان عراق، برای حضور فعال و تأثیرگذاری بر تحولات آن در راستای منافع خود وجود دارد. جمهوری اسلامی ایران سوابق همکاری خوبی با کردهای عراق داشته که از آن جمله می‌توان به همکاری آن‌ها در دهه ۱۹۷۰ میلادی در جنگ ایران با صدام و از سوی دیگر نیز کمک‌های فراموش نشدنی ایران در دفع حمله داعش به مناطق کردستان عراق و میانجی‌گری در حل اختلافات بین اربیل - بغداد و... اشاره نمود. از سوی دیگر کشورهایی مانند ترکیه، عربستان و رژیم صهیونیستی نیز درصدد نقش‌آفرینی در این منطقه و حضور در زیرساخت‌های اقتصادی اقلیم می‌باشند. حضور رقبا و دشمنان نظام در این منطقه به دلیل همجواری و ارتباطات

قومی و نژادی با مناطق کردنشین جمهوری اسلامی ایران، می‌تواند بر امنیت ملی کشورمان تأثیرگذار باشد؛ بنابراین مسئله اصلی در این پژوهش این است که با توجه به وجود مرز و هویت مشترک بین اقلیم کردستان عراق و مناطق کردنشین ایران و تأثیرگذاری تحولات اقلیم بر مناطق کردنشین ایران، مهم‌ترین کنشگران داخلی، منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در اقلیم کدامند و چه نگاهی به جمهوری اسلامی ایران دارند؟

پژوهش حاضر از این نظر دارای اهمیت است که در صورت شناسایی این کنشگران و امکانات و قابلیت‌ها و نوع نگاه آن‌ها به ایران، می‌توانیم از این موضوع در راستای منافع ملی بهره‌برداری و از حضور بیشتر رقبا و دشمنان نظام در کنار مرزهای کشور جلوگیری به عمل آوریم و در صورت عدم شناسایی این کنشگران و امکانات و قابلیت‌های آن‌ها، ضمن مواجه شدن با غافلگیری، زمینه حضور بیشتر رقبا و دشمنان نظام در کنار مرزهای جمهوری اسلامی ایران فراهم می‌شود و از وزن تأثیرگذاری ایران در این منطقه کاسته می‌شود که در نهایت امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران را با چالش مواجه خواهد نمود. هدف اصلی در این پژوهش بررسی مهم‌ترین کنشگران تحول‌آفرین (داخلی، منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای) در اقلیم کردستان عراق و بررسی امکانات و قابلیت‌های آن‌ها و میزان توصیه پذیری آن‌ها از ایران می‌باشد تا با بررسی نتایج به دست آمده، به تصمیم‌گیران نظام برای حضور فعال و تأثیرگذاری در این منطقه کمک شود. سؤال اصلی در این پژوهش این است که مهم‌ترین کنشگران تحول‌آفرین در آینده اقلیم کردستان عراق کدامند و از چه قابلیت‌ها و امکاناتی برای تأثیرگذاری برخوردار هستند. در این پژوهش به دلیل اکتشافی بودن موضوع، فرضیه‌ای ارائه نشده است.

۱. مبانی نظری

پیشینه

در رابطه با اقلیم کردستان عراق و کنشگران مؤثر در تحولات آن، منابع متعددی منتشر شده است که با توجه به ارتباط موضوعی و کیفیت تحقیقی آن‌ها، مهم‌ترین آن‌ها، اشاره می‌شود.

- قدیر نصری و داود رضایی، (۱۳۹۳)، مقاله «امکان‌سنجی استقلال کردستان» را در فصلنامه امنیت پژوهی دانشگاه فارابی منتشر نموده و در این مقاله به نقاط قوت و ضعف اقلیم کردستان برای رسیدن به استقلال کامل پرداخته و منابع و موانعی که برای تشکیل کشور مستقل کردی وجود دارد را بیان نموده‌اند. در نهایت نتیجه‌گیری شده که در حال حاضر امکان استقلال کامل اقلیم کردستان عراق وجود ندارد.

- حسین خالدی و محمدرضا محمدی (۱۳۹۱)، کتابی را در خصوص ژئوپلیتیک کردستان عراق منتشر نموده‌اند که در آن به منابع و قابلیت‌های موجود در اقلیم کردستان عراق از جمله ذخایر غنی نفت و گاز، قرار گرفتن بین سه کشور دارای اقلیت کرد (ایران، ترکیه و سوریه) و همچنین موقعیت حساس آن پرداخته شده است.

- محمدرضا حاتمی و میکائیل سانپار، (۱۳۹۶)، مقاله‌ای را با عنوان «همه‌پرسی اقلیم کردستان عراق؛ منابع و تنگناهای تشکیل دولت مستقل» منتشر نموده‌اند. نتایج تحقیق حاکی از آن است که رشد ناسیونالیسم کردی و شرایط و تحولات کنونی عراق و منطقه، وزن بالای ژئوپلیتیکی و حمایت‌های برخی بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای از جمله آمریکا، رژیم صهیونیستی و اتحادیه اروپا از اصلی‌ترین منابع تقویت‌کننده حرکت اقلیم کردستان به سمت استقلال هستند.

- داود رضایی (۱۳۹۴)، در مقاله علمی پژوهشی با عنوان «اهداف و منافع رژیم صهیونیستی و اقلیم کردستان عراق و تأثیر آن بر امنیت ملی ایران»، نتیجه‌گیری نموده که رژیم اشغالگر قدس به دنبال تأثیرگذاری در اقتصاد، منابع نفت و گاز، آموزش نیروهای

اطلاعاتی و در نهایت اشراف اطلاعاتی بر جمهوری اسلامی ایران می‌باشد و حضور او در کردستان عراق تأثیر منفی بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران خواهد داشت.

- یزدان‌پناه، کیومرث؛ کامران، حسین؛ رنجبری، کمال، (۱۳۹۶)، مقاله‌ای با عنوان «تحلیلی بر ژئوپلیتیک اقلیم کردستان عراق بعد از فروپاشی داعش» منتشر نموده که نتیجه پژوهش انجام شده حاکی از آن است که جنگ داعش با توجه به ظرفیت‌های پیش آمده موجب شده که حزب دموکرات با تشدید سیاست‌های تقابلی با حکومت مرکزی، نزدیکی بیش از حد به ترکیه داشته باشد و همچنین در راستای توازن قوا در ارتباط با قدرت‌های منطقه‌ای، اتحادیه میهنی به سمت ایران بیشتر متمایل شده و امکان تجزیه ژئوپلیتیکی کردستان عراق بین قدرت‌های منطقه‌ای (ایران و ترکیه) بیش از گذشته محتمل‌تر به نظر می‌رسد.

- رجبی، محمد، (۱۳۹۷)، در مقاله‌ای با عنوان «جایگاه اقلیم کردستان عراق در سیاست‌های منطقه‌ای ایالات متحده آمریکا در غرب» به جایگاه اقلیم کردستان عراق در سیاست منطقه‌ای آمریکا پرداخته و نتیجه تحقیق انجام شده نشان داده که کردستان عراق در طول تاریخ در سیاست‌های منطقه‌ای ایالات متحده آمریکا در غرب آسیا همواره جنبه ابزاری داشته و از آن به منظور ایجاد تغییرات ژئوپلیتیکی مورد نظر در منطقه غرب آسیا در راستای اجرای توطئه خاورمیانه جدید و تحدید نفوذ فزاینده منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران و تأمین امنیت رژیم صهیونیستی استفاده کرده است.

بررسی مهم‌ترین کنشگران داخلی، منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در اقلیم و شناسایی توانمندی‌ها و امکانات آن‌ها و استفاده از این موضوع در راستای منافع ملی و تأثیرگذاری بیشتر در آنجا از جمله نوآوری‌های این پژوهش می‌باشد. غالب منابع مذکور معطوف به گذشته‌اند. برخی از آن‌ها به موارد صرفاً داخلی یا خارجی بسنده کرده‌اند و برخی هم توصیفی و فاقد روش مشخص هستند.

مفاهیم کلیدی پژوهش

این پژوهش فاقد فرضیه است پس متغیر نیز ندارد اما در این تحقیق، سه مفهوم کلیدی، ستون اصلی مقاله را تشکیل می‌دهند که عبارتند از:

امنیت ملی: نویسنده دانشنامه سیاسی می‌نویسد: امنیت ملی حالتی است که ملتی فارغ از تهدید از دست دادن همه یا بخشی از جمعیت دارایی یا خاک خود به سر برد (آشوری، ۱۳۹۰: ۳۸)؛ همچنین در تعریف دیگر امنیت ملی، مصونیت ارزش‌های حیاتی (تمامیت ارضی، انسجام اجتماعی و رژیم سیاسی) در برابر تحولات و تحرکات قهری و عمدی است. امنیتی ملی شرایطی است که تهدیدات داخلی و خارجی موجودیت نظام را با خطر مواجه نماید (نصری، ۱۳۹۸: ۱۹۳).

اقلیم کردستان عراق: منظور از اقلیم کردستان در این پژوهش اقلیم کردستان عراق است که در شمال و شمال شرقی عراق واقع شده و شامل استان‌های اربیل، سلیمانیه و دهوک است که حدود ۳۸۰۰۰ کیلومتر مربع وسعت دارد و جمعیتی نزدیک به ۵ میلیون نفر را شامل می‌شود (نصری و رضایی، ۱۳۹۸: ۱۹۶).

کنشگر تحول‌آفرین: به فعالیت‌های متشکل و مختلف در عرصه‌های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی گفته می‌شود که با هدف ایجاد تعادل یا جلوگیری از تغییر توسط فرد یا گروه شکل می‌گیرد. کنشگر را می‌توان به دو دسته بازدارنده و بازی‌ساز تقسیم کرد (نصری، ۱۳۹۷: ۱۱).

چهارچوب نظری

ساختار نظری متناسب با موضوع این پژوهش، الگوی بازدارندگی متوازن و موازنه تهدید و رقابت است. در قالب این نظریه، دامنه و عمق بازیگری یک قدرت از سوی قدرت‌های دیگر تسهیل یا تهدید می‌شود. موازنه تهدید که از سوی استفان والت ساماندهی نظری شده، بر این باور است که الزاماً افزایش قدرت یک بازیگر نمی‌تواند منجر به برقراری موازنه قدرت شود. زمانی موازنه در دستور بازیگران دیگر قرار می‌گیرد که از سوی یک بازیگر

مشخص، تهدیدی احساس شود. به گفته والت، تهدید از قدرت کلی، مجاورت جغرافیایی، قدرت آفندی و نهایتاً نیات تجاوزکارانه تشکیل می‌شود (مارتین، ۱۳۸۸: ۲۸).

هر کدام از این مؤلفه‌ها که کم‌رنگ باشند، عملاً نیازی به برقراری موازنه تهدید نیست اما در صورت افزایش این مؤلفه‌ها برقراری موازنه تهدید در دستور کار قرار می‌گیرد. اکنون در قالب بستر نظری فوق، لازم است آخرین وضعیت سیاسی - راهبردی اقلیم کردستان عراق را بررسی و کنشگر اصلی منطقه را در حوزه‌های داخلی، منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای واریسی نماییم.

۱. وضعیت سنجی راهبردی: نکته‌هایی حیاتی در باب اقلیم کردستان عراق

نخستین گام برای فهم حضور و وزن بازیگران مؤثر و کلیدی در اقلیم کردستان، صورت‌برداری از وضعیت واقعی و میزان برخورداری و شکنندگی این منطقه است که شرح آن در پی خواهد آمد.

۱-۱. موقعیت جغرافیایی شکننده و محاط در خشکی

اقلیم کردستان عراق دارای یک جغرافیا، جمعیت و حاکمیت مشخص است. این جمعیت بر اساس قومیت کردی بنا شده و دین آن اسلام، مذهب سنی و رویکرد آن سکولار است. حاکمیت آن سوابق مبارزات شصت ساله دارد که مبنای آن در یک کلمه استقلال‌طلبی کردی است. این حاکمیت با دولت مرکزی عراق همواره در تنش و جنگ بوده است. شکل‌گیری این جغرافیا از یک جغرافیای نیمه‌مستقل است که مورد شناسایی بغداد و نظام بین‌الملل قرار گرفته است. اقلیم دارای مجلس، دولت، دستگاه اطلاعاتی و نیروی نظامی است و در داخل آن، ۳۸ کنسولگری از کشورهای مختلف حضور دارد. اقلیم کردستان هویت سیاسی پذیرفته شده‌ای دارد پس دارای یک حاکمیت سیاسی است. ۲۲ کشور مستقیماً در جنگ با داعش به اقلیم سلاح رساندند و ۹ کشور آموزش نظامی دادند. با حرکت داعش و مبارزه آن‌ها با داعش، خود را بیشتر به جهانیان نشان دادند (نوریان: ۱۳۹۸).

اقلیم کردستان عراق منطقه‌ای فدرالی در شمال و شمال شرقی عراق است که در سال ۱۹۷۰ در پی توافقی میان دولت وقت عراق و مسئولین کردستان عراق تشکیل شده

و بنابر قانون اساسی جدید عراق در سال ۲۰۰۵، نام این منطقه به زبان عربی اقلیم کردستان نام گرفت. این منطقه شامل استان‌های اربیل، سلیمانیه و دهوک می‌شود و دارای منابع نفت و گاز فراوانی است که قسمت زیادی از درآمد اقلیم از این طریق حاصل می‌شود. اقلیم کردستان از شرق با ایران، از شمال با ترکیه و از غرب با سوریه هم مرز است. جمعیت آن حدود ۵ میلیون نفر و وسعت آن حدود ۳۸۰۰۰ کیلومترمربع است (نصری و رضایی، ۱۳۹۸: ۱۹۶).

۱-۲. ساختار سیاسی شبه دموکراتیک و عشیرتی

ساختار سیاسی در کردستان عراق تقریباً بر اساس یک فرمول توافقی استوار است و طبق این فرمول دو حزب دموکراتیک کردستان و اتحادیه میهنی کردستان ارکان اصلی قدرت را به دست دارند و احزاب و گروه‌های کوچک اگرچه در ساختار قدرت حضور دارند اما قدرت تعیین‌کننده‌ای ندارند. طبق پیش‌نویس قانون اساسی کردستان عراق سیستم حکومتی دولت منطقه‌ای کردستان پارلمانی، دموکراتیک و جمهوری است. حکومت منطقه‌ای کردستان عراق دارای سه قوه مقننه، مجریه و قضائیه است. اعضای پارلمان ۱۱۱ نفر و میزان ۳۰ درصد آن برای زنان تعیین شده است. دوره پارلمان ۴ ساله است که اعضای آن از طریق رأی‌گیری عمومی، آزاد و مستقیم شهروندان انتخاب می‌شوند (محمدی و خالدی، ۱۳۸۹: ۱۲۸). قالب‌ها و رویه‌های دموکراتیک در اقلیم کردستان، بسیار جذاب و چشم‌نواز است اما دغدغه امنیت و بقاء، موجب حامی‌پروری فشرده و مداوم شده است.

۱-۳. اقتصاد سیاسی شده و ساختار رانتی

این منطقه از لحاظ معادن زیرزمینی مانند نفت، آهن، مس و طلا غنی می‌باشد. ذخایر نفتی کردستان عراق در حدود ۴۵ میلیارد بشکه (با احتساب منابع نفتی کرکوک) تخمین زده شده است. در سال‌های اخیر شرکت‌های نفتی مهمی در ساخت و ساز اماکن و اکتشاف نفت سرمایه‌گذاری‌های زیادی در این منطقه انجام داده‌اند که می‌توان سرمایه‌گذاری شرکت‌های بزرگ انگلیسی مانند آنگو و آمیک در تأسیس اماکن و ساختمان‌سازی، تأسیس

نماینده‌گی دانشگاه اکسفورد در این منطقه و شرکت‌های مشاوره‌ای، بانک‌ها و ... را نام برد که در راستای توسعه اقتصادی این منطقه نقش زیادی داشته‌اند. تا سال ۲۰۱۳ بیش از ۲۳۰۰ شرکت خارجی و ۱۵۰۰ شرکت محلی در اقلیم کردستان ثبت شده است (مسعودنیا و همکاران، ۱۳۹۶: ۳۸). نظام درآمد و هزینه در اقلیم کردستان به ملاحظات سیاسی و مناسبات مقامات آن با بغداد بستگی دارد. نفت و تجارت وابسته به آن، دو مشخصه اقتصاد اقلیم به شمار می‌آیند. بعد از توضیح وضعیت کلی از اقلیم کردستان عراق، به بررسی کنشگران داخلی و خارجی تأثیرگذار در اقلیم کردستان عراق پرداخته خواهد شد.

۲. کنشگران داخلی و خارجی تحول‌آفرین در اقلیم کردستان عراق

موقعیت راهبردی و خاص اقلیم کردستان سبب شده تا بازیگران زیادی به آن توجه داشته باشند. اقلیم کردستان به‌عنوان منطقه‌ای که درصدد پیشرفت و رسیدن به استقلال می‌باشد، خواهان برقراری ارتباط با کشورهای تأثیرگذار برای دستیابی به خواسته‌های خود می‌باشد و از طرف دیگر به دلیل موقعیت خاص و حساس و قرار گرفتن در کنار کشورهای مهمی مانند ایران و ترکیه، رقبا و دشمنان این کشورها نگاه ویژه‌ای به این منطقه دارند. این شرایط خاص اقلیم سبب شده که کنشگران داخلی و خارجی زیادی در تحولات آن تأثیرگذار باشند که به تشریح آن‌ها پرداخته خواهد شد.

۲-۱. مهم‌ترین کنشگران داخلی تأثیرگذار در اقلیم کردستان عراق

احزاب و گروه‌های سیاسی از جمله حزب دموکرات، اتحادیه میهنی، حزب گوران، جماعت اسلامی و ... همواره در تحولات داخلی اقلیم تأثیرگذار بوده و باید از آن‌ها به‌عنوان مهم‌ترین کنشگران یاد کرد. از میان این احزاب و گروه‌ها دو حزب دموکرات و اتحادیه میهنی به‌عنوان مهم‌ترین کنشگران داخلی محسوب می‌شوند که با توجه به امکانات و قابلیت‌های هر دو حزب، حزب دموکرات تأثیرگذاری بیشتری در تحولات اقلیم دارد که در ادامه به تشریح امکانات هر کدام پرداخته می‌شود.

۲-۱-۱. حزب دموکرات کردستان عراق

حزب دموکرات کردستان عراق در سال ۱۹۴۵ تأسیس شده و بیش از ۶۵ سال عمر کرده است. بنیانگذار حزب ملامصطفی بارزانی و رهبر کنونی آن مسعود بارزانی است. شهرهای مهم اربیل و دهوک در منطقه نفوذ این حزب قرار دارند. بارزانی‌ها دارای میراث سیاسی خانوادگی دیرینه‌ای از ابتدای قرن ۲۰ تاکنون هستند. مبارزات آن‌ها با درگیری‌های شیخ عبدالسلام بارزانی با عثمانی‌ها شروع شد. شیخ احمد بارزانی برادر بزرگ‌تر ملامصطفی بارزانی این مبارزات را با انگلیسی‌ها ادامه داد و ملامصطفی بارزانی در سال ۱۹۴۵ حزب را تأسیس کرد. بعد از مرگ وی در سال ۱۹۷۹ پسر او ادیس بارزانی رهبری موقت حزب را به عهده گرفت و در حال حاضر مسعود بارزانی رهبری حزب را به عهده دارد (سلطانی، ۱۳۸۳: ۳۳). رهبری حزب به صورت سنتی در اختیار بارزانی‌ها است. از نظر بسیاری از کردها این حزب اساس جنبش‌های سیاسی کردهای عراق را تشکیل می‌دهد. پس از رهبری، مهم‌ترین ارکان حزب دفتر سیاسی و پس از آن کمیته مرکزی است که دبیر دفتر سیاسی با فاضل میرانی از اهالی دهوک است و بعد از مسعود بارزانی و برادرزاده وی نچیروان بارزانی که رئیس دولت محلی است در واقع نفر سوم در تشکیلات بارزانی‌ها است. قدرت دیگر حزب و خانواده بارزانی‌ها هوشیار محمود زیباری وزیر خارجه اسبق عراق است که دایی مسعود بارزانی به شمار می‌رود.

۲-۱-۲. اتحادیه میهنی کردستان عراق

اتحادیه میهنی کردستان عراق در سال ۱۹۷۶ یعنی سه دهه بعد از حزب دموکرات کردستان تأسیس شد. هیأت مؤسس حزب منتقدین شیوه رهبری ملامصطفی بارزانی در حزب دموکرات بودند که بعد از انشعاب از حزب دموکرات، اتحادیه میهنی را تشکیل دادند. ایدئولوژی اتحادیه میهنی آمیزه‌هایی از ملی‌گرایی کردی و سوسیالیسم و پایگاه اجتماعی آن طبقه متوسط و تحصیل کرده شهرنشین بود. اتحادیه میهنی در مناطقی مانند سلیمانیه، خانقین و دوکان که از نظر جمعیتی بخش کمتری از کردستان عراق را تشکیل می‌دهد نفوذ دارد (نامی و محمدپور، ۱۳۸۷: ۳۷۸). اتحادیه میهنی از سه گروه تشکیل شده بود که

همگی در یک حزب ادغام شده بودند و شخصیت کاریزمای مرحوم جلال طالبانی مانع از بروز اختلاف در حزب شده بود. این سه گروه عبارت بودند از: گروه طالبانی، گروه نوشیروان مصطفی و گروه کوسرت رسول علی. پس از خروج مرحوم نوشیروان مصطفی از بدنه حزب و تشکیل گروه تغییر (گوران) دو گروه دیگر باقی ماندند. جلال طالبانی به عنوان رهبر این حزب نقش بسیار مؤثری در انسجام داخلی اتحادیه میهنی داشته و بعد از سخته مغزی و مرگ وی، قدرت داخلی حزب کاهش یافت. هر دو حزب اتحادیه میهنی و دموکرات به صورت سنتی اغلب مناصب و مسئولیت‌ها را عهده‌دار بوده‌اند اما بعد از مرگ جلال طالبانی و قدرت گرفتن بارزانی‌ها کم کم از وزن اتحادیه میهنی کاسته شده و اغلب مناصب در اختیار حزب دموکرات قرار گرفته است. در انتخابات ۲۰۰۹ حزب دموکرات ۳۰ کرسی از ۱۱۱ کرسی و حزب اتحادیه میهنی ۲۹ و جنبش تغییر ۲۵ کرسی به دست آوردند. بعد از آن در انتخابات بعدی در سال ۲۰۱۳ حزب دموکرات ۳۸ کرسی، اتحادیه ۱۸ کرسی و جنبش گوران یا حزب تغییر ۲۴ کرسی را به دست آورد. حزب دموکرات از ۳۸ کرسی در سال ۲۰۱۸ به ۴۵ کرسی رسید و جنبش تغییر به ۱۲ کرسی رسید و اتحادیه ۱۹ کرسی را به دست آورد. آنچه در بررسی نتایج انتخابات قابل تأمل است، افزایش تعداد کرسی‌های حزب دموکرات نسبت به سایر احزاب در مجلس است. در حال حاضر رهبر اقلیم، نجیروان بارزانی (برادرزاده مسعود بارزانی رهبر قبلی اقلیم)، نخست وزیر، مسرور بارزانی (پسر مسعود بارزانی) و اغلب نمایندگان مجلس از حزب دموکرات می‌باشند. شریان‌های نفتی اقلیم در اختیار حزب دموکرات قرار دارد. اغلب مسافرت‌های خارجی و ارتباط با کشورهای خارجی توسط مسئولین حزب دموکرات برقرار می‌شود. حزب دموکرات به عنوان بازیگر مؤثر و تحول‌آفرین در سطح داخلی، به دلیل داشتن منافع مشترک و توان تأثیرگذاری ایران بر دولت عراق برای برطرف کردن مشکلات آن‌ها با دولت مرکزی و نقش موازنه‌گری ایران، مجبور به داشتن مناسبات بدون چالش با ایران است و در واقع برای همزیستی مسالمت‌آمیز با عراق به ایران نیاز دارد و در همین راستا نیز اغلب از ایران توصیه‌پذیر خواهد بود اما ایران باید با ظرافت از ظرفیت‌های غیرایدئولوژیک در اقلیم برای

تحکیم این مناسبات و افزایش توصیه‌پذیری اقلیم استفاده نماید. در مجموع این‌طور باید گفت که از حیث ساختاری، کارکردی و عقبه راهبردی مهم‌ترین کنشگر کلیدی تحول‌آفرین در داخل اقلیم کردستان همان «حزب دموکرات» است.

۲-۲. مهم‌ترین کنشگران منطقه‌ای تأثیرگذار بر تحولات اقلیم کردستان عراق

موقعیت ژئوپلیتیک اقلیم کردستان عراق سبب شده تا بازیگران منطقه‌ای نگاه خاصی به آن داشته و درصدد تأثیرگذاری بر تحولات اقلیم، در راستای منافع خود باشند. از بین کشورهای منطقه ایران، ترکیه و سوریه به دلیل داشتن اقلیت کردنشین و رژیم صهیونیستی به دلیل نگاه راهبردی به این منطقه دارای تأثیرگذاری بیشتری هستند. در بین سه کشور ایران، سوریه و ترکیه، سوریه وضعیت مناسبی ندارد که بتواند به‌عنوان یک کنشگر بر تحولات اقلیم تأثیرگذار باشد بنابراین در ادامه به تشریح تأثیرگذاری ایران، ترکیه و رژیم صهیونیستی در تحولات اقلیم پرداخته خواهد شد. گفتنی است داشتن وزن راهبردی کشورهای خارجی، تابعی از دو مجموعه عناصر طبیعی (مانند پیوند سرزمینی- فرهنگی) و ظرفیت‌های تأسیسی برای رفع و حل بحران‌های نوپدید در اقلیم کردستان عراق است.

۲-۲-۱. ترکیه

ترکیه از جمله کنشگران تحول‌آفرین در آینده اقلیم کردستان عراق است که به دلیل وجود مرز مشترک (۳۵۰ کیلومتر) نقش زیادی در تحولات اقلیم کردستان دارد. کردهای ترکیه در استان‌های کردنشین جنوب شرقی، همجوار مناطق کردنشین ایران، عراق و سوریه ساکن هستند. مساحت کردستان ترکیه ۱۹۴,۴۰۰ کیلومترمربع و حدود ۲۰ درصد مساحت ترکیه می‌باشد و بیشترین مساحت را در بین کشورهای کردنشین دارد. جمعیت کردهای ترکیه نیز حدود ۱۸ میلیون نفر ذکر شده که با اقلیم کردستان ۳۵۰ کیلومتر مرز مشترک دارد (عبدو للا، ۲۰۰۵: ۱۰۹). کردهای ترکیه به دلیل ارتباط با کردهای عراق، از تحولات اقلیم کردستان عراق تأثیرپذیر خواهند بود و دولت ترکیه برای کنترل کردهای خود باید به وضعیت اقلیم کردستان توجه خاصی داشته باشد. مهم‌ترین اهداف و منافع ترکیه در اقلیم

کردستان را می‌توان، مخالفت با تجزیه عراق و تشکیل دولت خودمختار کردی به لحاظ تأثیرگذاری آن‌ها بر عناصر پ.ک.ک و کردهای ترکیه، مقابله با تمایلات کردهای عراق برای تسلط بر کرکوک، تلاش برای افزایش نقش و جایگاه ترکمن‌ها در شمال عراق و مقابله با گسترش فرهنگ کردی در مناطق جنوب و جنوب شرقی ترکیه اشاره کرد (نصری، ۱۳۹۶: ۱۰۳-۱۰۵). در رابطه با راهبرد ترکیه در خصوص اقلیم کردستان باید گفت که این کشور همواره نگران تأسیس یک کشور در شمال عراق بوده و تولد کشور کردستان را خطری برای تجزیه تمامیت ارضی ترکیه می‌داند و از ابزارهای خود برای جلوگیری از این موضوع استفاده می‌کند. از طرف دیگر ترکیه درصدد است ضمن بهره‌برداری از منابع نفت و گاز موجود در اقلیم کردستان و مشارکت بیشتر در پروژه‌های اقتصادی آن، اقلیم را به خود وابسته نموده تا بتواند در راستای جلوگیری از ارتباط آن‌ها با کردهای ترکیه بهره‌برداری نماید (زیبا کلام و عبدالله‌پور، ۱۳۹۰: ۶۶) بنابراین یکی از کنشگران تحول‌آفرین منطقه‌ای در اقلیم را باید ترکیه دانست که به دلیل داشتن مرز مشترک همواره در تحولات اقلیم تأثیرگذار بوده است. نباید فراموش کرد که دو بلوک کردی مهم در شمال عراق (حزب دموکرات) و جنوب شرق ترکیه (پ.ک.ک) رابطه خصمانه‌ای با هم دارند. از نگاه پ.ک.ک تشکیلات بارزانی ساختاری فاسد، سرمایه‌سالار و دلال می‌باشد. ترکیه از این اختلاف به‌راحتی بهره‌برداری کرده و اعضای پ.ک.ک را در شمال عراق مورد حمله قرار می‌دهد. علاوه بر این، کردهای عراق از نفوذ و توان اقتصادی - تجاری ترکیه استقبال و بهره‌برداری می‌کنند.

۲-۲-۲. جمهوری اسلامی ایران

جمهوری اسلامی ایران به لحاظ داشتن مرز مشترک، ارتباطات خویشاوندی و دیرینه با مناطق کردنشین اقلیم، تأثیرگذاری زیادی در تحولات آن داشته و دارد. روابط ایران با کردهای عراق از سال ۱۹۷۹ افزایش یافت و اولین مرحله از این روابط در سال ۱۹۷۹ با حزب دموکرات شروع شد. گفته می‌شود که پس از پیروزی انقلاب اسلامی مسعود بارزانی

که از کنترل ساواک آزاد شده بود چند مرحله با برخی مسئولین ج.ا دیدار نمود و در ماه می ۱۹۷۹ با دکتر چمران قراردادی منعقد نمود که به موجب آن ایران پذیرفت نیازهای مالی و تسلیحاتی حزب بارزانی را تأمین کند و در وضعیت پناهندگان و نیروهای پیش‌مرگ که در اردوگاه‌های ایرانی ساکن هستند تغییراتی ایجاد و کمک‌های بیشتری به آن‌ها بدهد و در عوض بارزانی نیز متعهد شد ابتدا حزب خود را از عناصر چپ پاکسازی نموده و در سرکوب نیروهای حزب دموکرات و کومله کردستان به نیروهای نظامی ایران کمک کند (شریفی‌نیا، ۱۳۸۹: ۶۴). در زمان جنگ ایران با عراق، در برخی عملیات، کمک‌هایی از طرف اقلیم کردستان عراق برای ایران انجام شد و ایران هم در موارد زیادی مانند حمله داعش به اقلیم و میانجی‌گری در اختلافات اقلیم با دولت شیعی بغداد، نقش مؤثری داشته است. جمهوری اسلامی ایران در بین مردم اقلیم کردستان به لحاظ وجود هویت مشترک و ارتباطات دیرینه دارای تأثیرگذاری زیادی است. جمهوری اسلامی ایران و کردها خواهان به قدرت رسیدن مجدد بعثی‌ها در عراق نیستند و از این لحاظ اشتراک نظر دارند. در اختلافات بین کردها با دولت مرکزی عراق، جمهوری اسلامی ایران به دلیل تأثیرگذاری در دو طرف و داشتن ارتباط مناسب با دولت مرکزی عراق، نقش میانجی‌گری داشته و برخی اختلافات بین آن‌ها را رفع نموده است. آنچه در تفاوت بین ایران و ترکیه در اقلیم باید به آن توجه کرد، این نکته است که گرچه ترکیه از نظر اقتصادی بیشتر از ایران در اقلیم سرمایه‌گذاری کرده است، اما قدرت نرم ایران در اقلیم به مراتب بیشتر از ترکیه است (به دلیل ارتباطات دیرینه، نقش ایران در حل اختلاف‌های آن‌ها با بغداد و کمک‌های ایران در مواقع بحرانی به اقلیم از جمله حمله داعش) بنابراین، ایران را باید یکی از مهم‌ترین کنشگران تحول‌آفرین منطقه‌ای در اقلیم کردستان عراق دانست که همواره در تحولات آن نقش اساسی داشته است. مطابق با سنجه‌های سه‌گانه پیش گفته، کردستان عراق عقبه فرهنگی تمدن ایرانی است. علاوه بر این حدود پانصد هزار نفر از مردم کرد عراق، متولد ایران هستند. ضمن اینکه ایران برخلاف عراق، سوریه و ترکیه، وجهه منفی و کراهت‌بار در ذهن و ضمیر کردهای عراق ندارد. تنها نقطه ضعف ایران در این منطقه توان محدود

اقتصادی و نیز تعارضات بین‌المللی ایران با قدرت‌های بزرگ جهانی است.

۲-۲-۳. رژیم صهیونیستی

یکی از بازیگران پنهان و کلیدی در اقلیم کردستان را باید رژیم صهیونیستی دانست. مراحل حضور صهیونیست‌ها در کردستان عراق را می‌توان به چهار مرحله تقسیم کرد: دوره اول، از زمان تلاش برای تشکیل رژیم صهیونیستی تا سال ۱۹۶۵ است. در این سال‌ها بیشتر این ارتباط‌ها بنا به درخواست کردها برای ارتباط بیشتر با غرب و به‌ویژه آمریکا بود که صهیونیست‌ها هم آن را فرصتی مناسب دیده و یهودیان را از عراق به فلسطین اشغالی بردند. دوره دوم، ریشه‌دار شدن حمایت اسرائیل از کردها (۱۹۶۵-۱۹۷۵). در این دوره اپوزیسیون کرد علیه دولت مرکزی عراق شکل گرفت و در این زمان رژیم صهیونیستی به حمایت از کردها پرداخت تا از این طریق عراق را به جنگ با کردها مشغول و از محور رویارویی عربی- صهیونیستی خارج کند. دوره سوم، کمک به ثبات کردها و خودمختاری آن‌ها (۱۹۹۹-۱۹۹۱) پس از پایان جنگ دوم خلیج فارس، صهیونیست‌ها در ایجاد منطقه امن برای کردها کمک نموده تا با ایجاد رابطه بیشتر با کردها و ایجاد پایگاه‌های اطلاعاتی از این منطقه برای کنترل ایران و نفوذ اطلاعاتی خود استفاده کنند. دوره چهارم سازماندهی و ایجاد زیر ساخت‌های بنیادین، این دوره با سقوط رژیم بعث در سال ۲۰۰۳ آغاز و همچنان ادامه دارد. پس از سقوط بغداد دامنه این فعالیت‌ها چند برابر شد تا دفاتر موساد در داخل پایگاه‌های آمریکایی در سراسر عراق (خصوصاً در موصل و کرکوک) و بعدها به‌صورت فعال و در پوشش‌های مختلف در اقلیم کردستان مستقر شوند (زارعی، ۱۳۹۷: ۳۰-۲۳). کردها امیدوارند با نزدیکی به رژیم صهیونیستی و جلب حمایت لابی یهود، نظر آمریکا را در حمایت قطعی از استقلال طلبی کردها تغییر دهند. در واقع کردها برای حل کردن این موضوع (انزوای ژئوپلیتیک) از قدرت‌های فرامنطقه‌ای باید کمک بگیرند و تکیه‌گاهی راهبردی در خارج از کشور داشته باشند. در منطقه غرب آسیا رژیم صهیونیستی، فقط حامی

تشکیل یک دولت مستقل کردی است تا بتواند از این طریق یک حزب‌الله را در کنار ایران برای خود تشکیل دهد. از سوی دیگر، رژیم صهیونیستی نیز عراق ضعیف و تجزیه شده را ترجیح می‌دهد و به همین دلیل از استقلال اقلیم حمایت می‌کند و رهبران کرد نیز ایجاد روابط با اسرائیل را گامی بزرگ در راستای تحقق استقلال‌خواهی خود می‌دانند (کاظمی و عزیزی، ۱۳۹۰: ۱۶۴).

۲-۳. مهم‌ترین کنشگران فرامنطقه‌ای تأثیرگذار بر تحولات اقلیم کردستان عراق

در اقلیم کردستان عراق کنشگران فرامنطقه‌ای مانند فرانسه، انگلیس و آمریکا فعالیت می‌کنند که هدف کشورهایی مانند انگلیس، فرانسه و ... بیشتر در بعد اقتصادی است و سایر فعالیت‌های آن‌ها در راستای سیاست‌های آمریکا می‌باشد و در مقایسه با آمریکا فعالیت زیادی ندارند؛ بنابراین با توجه به تأثیرگذاری آمریکا در اقلیم کردستان عراق از گذشته تاکنون، به تشریح بیشتر نقش آمریکا در اقلیم پرداخته می‌شود. مهم‌ترین کنشگران فرامنطقه‌ای در اقلیم به بازیگرانی اطلاق می‌شود که حداقل چهار ویژگی داشته باشند: پشتیبانی اقتصادی اقلیم، کمک به شناسایی، دانش فنی و فناوری و اراده فعال برای حمایت از اقلیم در مقابل دشمنانش. براساس این چهار خصیصه، اقلیم متحد راهبردی ندارد. با این حال مهم‌ترین قدرت‌های فرامنطقه‌ای اخیر در آن منطقه عبارت از آمریکا و فرانسه است.

۱-۲-۳. آمریکا

از بین کشورهای فرامنطقه‌ای مهم‌ترین کنشگر کلیدی آمریکا است. گرچه کشورهایمانند فرانسه و انگلیس در اقلیم کردستان حضور کم رنگی دارند؛ اما مهم‌ترین کنشگر را باید آمریکا دانست. کردها به دلیل حمله سال ۲۰۰۳ آمریکا که منجر به سرنگونی صدام شد و زمینه فدرالی شدن قانونی آن‌ها فراهم گردید، نگاه نسبتاً خوبی به آمریکایی‌ها دارند اما از طرف دیگر آمریکا راهبرد فعالی در این سال‌ها در رابطه با اقلیم کردستان عراق نداشته است. همسویی و هماهنگ بودن رهبران کرد با سیاست‌های آمریکا در منطقه، گرایش سکولاریستی رهبران کرد و تقویت دیدگاه‌های سکولار در دولت عراق، داشتن روابط

نزدیک با رژیم صهیونیستی از جمله نقاط مثبت اقلیم کردستان برای آمریکا محسوب می‌شود. از طرف دیگر نگرانی آمریکا در مورد رشد فزاینده قدرت و نفوذ شیعی و طرفدار ایران در عراق و فعال شدن دیپلماسی سیاسی ایران در عراق، واشنگتن را به جست‌وجوی یک نیروی متوازن و ساختار فدرالیستی آینده عراق مجبور کرده است و این موضوع نشان از اهمیت ویژه مسئله کردستان عراق دارد (اسلامی و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۲). با روی کار آمدن ترامپ، مسئولین اقلیم سعی کردند حمایت آمریکا را در زمینه استقلال کردستان به دست آورند و مطالبی را در خصوص استقلال اقلیم مطرح نمودند و تا حدود نیز در این خصوص امیدوار شدند اما با توجه به گفتمان غالب تجاری-اقتصادی ترامپ و نگاه کاسب‌کارانه وی به تحولات که همه‌چیز را در غالب ضرورت ثبات و وجود دولت کارآمد می‌بیند محرز گردید که امکان بر هم زدن نظم پیشین و حرکت به سمت استقلال و تشکیل دولت کردی وجود ندارد (نصری، ۱۳۹۷: ۱۸۴-۱۸۲).

۲-۳-۲. فرانسه

عمر حضور و نفوذ فرانسه در اقلیم به سال‌های سالیس پیکو و پس از آن برمی‌گردد اما فرانسه هیچ وقت در این منطقه بازیگر گفتمان‌ساز نبوده است. عمده فعالیت و پشتیبانی فرانسه را می‌توان فقط در دو حوزه بشر دوستانه و حمایت‌های اجتماعی دیپلماتیک خلاصه کرد که در این دو حوزه از اقلیم حمایت کرده است. فرانسه به این منطقه نگاه راهبردی ندارد اما در زمان‌های حساس موضوعی در حمایت از این منطقه اتخاذ نموده تا نقش حداقلی را در اقلیم کردستان عراق داشته باشد.

۲. روش‌شناسی تحقیق

نوع و روش تحقیق

تحقیق مورد نظر بر مبنای هدف، کاربردی (تصمیم‌گرا) است زیرا محقق در این تحقیق در پی آن است تا مسئله‌ای بررسی شده و نتایج تحقیق به کار گرفته شود. با توجه به اینکه

سؤالات مطروحه با توجه به اصول و نظریه‌های موجود در زمینه‌های امنیتی، سیاسی و نظامی و مصاحبه با صاحب‌نظران این موضوع و همچنین برگزاری پنل خبرگی، مورد بررسی قرار می‌گیرد و پژوهشگر با استفاده از این بررسی اقدام به تحلیل می‌نماید؛ لذا روش تحقیق از نوع توصیفی تحلیلی است که در آن اطلاعات مورد نیاز از طریق منابع، اسناد، پرسشنامه و گفتگوی عمیق جمع‌آوری و سپس به شیوه تفسیری مورد استفاده قرار می‌گیرند.

جامعه آماری، روش نمونه‌گیری و حجم نمونه

جامعه آماری متشکل از ده نفر می‌شود (علاوه بر پنل خبرگی) که شامل دو نفر از فرماندهان و مسئولین اطلاعاتی، سه نفر از صاحب‌نظران و نویسندگان مسائل کردی، دو نفر از کارکنان وزارت امور خارجه و سه نفر از کارکنان سپاه قدس که در آن حوزه به صورت مستمر فعالیت نموده‌اند، می‌باشد (این افراد به صورت هدفمند انتخاب شده‌اند). افراد انتخاب شده به عنوان حجم نمونه، دارای مدارک کارشناسی ارشد به بالا و حداقل به مدت شش سال در این حوزه مشغول به فعالیت بوده‌اند. به دلیل محدود بودن کارشناسان در این حوزه، بدون انجام عملیات نمونه‌گیری همه جامعه آماری مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

روش جمع‌آوری و تحلیل اطلاعات

اساس کار محقق در این پژوهش بر سه محور گردآوری کتابخانه‌ای و اینترنتی، مصاحبه، برگزاری پنل خبرگی با حضور دانشوران ممتاز و بهره‌گیری از تجزیه و تحلیل توصیفی استوار بوده است. روش تحلیل اطلاعات در این پژوهش از نوع کیفی (استدلالی) است به این معنا که روش‌ها و تکنیک‌های به کار رفته در این پژوهش در سطح جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها، ماهیتی کیفی و تفسیرگرایانه دارد. به این صورت که ابتدا سؤالات در اختیار افراد صاحب نظر قرار گرفته و سپس و ضمن پاسخگویی به سؤالات، مصاحبه عمیق با آن‌ها انجام و برآیند نظرات آن‌ها جمع‌بندی و تشریح شده

است. قبل از ارائه سؤالات به حجم نمونه تعیین شده، سؤالات به تعدادی از خبرگان ارائه شده و بعد از تأیید آن‌ها در اختیار مصاحبه شونده‌گان قرار گرفته است. همچنین در نهایت از یک نشست خبرگی در رابطه با سؤالات مطرح شده، استفاده شد. در این نشست در خصوص سؤالات بحث و بررسی شده و نتایج جمع‌بندی شده تا پایایی پژوهش مورد تأیید قرار گیرد.

۳. تجزیه و تحلیل یافته‌ها

سؤالات طراحی شده در اختیار ده نفر از حجم نمونه که خبرگانی از طیف‌های مختلف نیروی قدس، وزارت امور خارجه، اساتید دانشگاهی و کارکنان اطلاعاتی و حفاظت اطلاعاتی می‌باشند، قرار داده شده و با آن‌ها مصاحبه عمیق انجام شده که برآیند نظرات آن‌ها جمع‌بندی شده است. همچنین در پنل خبرگی نظرات آن‌ها در خصوص سؤالات بررسی و تبادل نظر و به بحث گذاشته شده است.

تجزیه و تحلیل جمعیت شناختی جامعه آماری (مصاحبه‌شونده‌گان)

تعداد ده نفر حجم نمونه از قشرهای مختلفی انتخاب شدند، به نحوی که گرایش‌های خاصی در بین آن‌ها وجود نداشته باشد. تجزیه تحلیل جمعیت‌شناختی جامعه آماری به شرح زیر می‌باشد:

جدول شماره (۳-۱): تجزیه و تحلیل جمعیت شناختی جامعه آماری.

جایگاه شغلی			سابقه خدمتی		سطح تحصیلات	
سایر	استادیار	استاد	بالای ۳۰	۱۵-۳۰	دکتری	کارشناسی ارشد
۵	۴	۱	۴	۶	۵	۵
۵۰٪	۴۰٪	۱۰٪	۴۰٪	۶۰٪	۵۰٪	۵۰٪

تجزیه و تحلیل نظرات و دیدگاه‌های مصاحبه‌شوندگان

گفت‌وگوی بسته و هدفمندی که در این پژوهش پیگیری شده، به این منوال بوده است که پرسش‌ها به صورت مشترک طرح و جواب‌های اکتسابی به صورت انتقادی و تأملی مورد چالش پرسشگر و اعضای پنل واقع شده است.

۱. **تجمیع نظرات در خصوص مهم‌ترین کنشگر داخلی تحول‌آفرین در اقلیم کردستان عراق**

مهم‌ترین کنشگر تحول‌آفرین داخلی در اقلیم کردستان عراق را باید حزب دموکرات دانست. این حزب اغلب مناصب دولتی و حکومتی و شریان‌های اقتصادی اقلیم را در دست دارد. در حال حاضر رهبر اقلیم (نچپروان بارزانی) رئیس جمهور (مسرور بارزانی)، رئیس حزب (مسعود بارزانی) و دو سوم نمایندگان مجلس از این حزب می‌باشند. این حزب دارای ۷۰۰۰۰ نیروی نظامی و اطلاعاتی است. حزب بارزانی به‌عنوان بازیگر مؤثر و تحول‌آفرین در سطح داخلی، به دلیل داشتن منافع مشترک و توان تأثیرگذاری ایران بر دولت عراق برای برطرف کردن مشکلات خود با دولت مرکزی و نقش موازنه‌گری ایران، به همزیستی مسالمت‌آمیز با ایران نیاز دارد و در همین راستا نیز اغلب از ایران توصیه‌پذیر خواهد بود اما ایران باید با ظرافت از ظرفیت‌های غیرایدئولوژیک در اقلیم برای تحیکم این مناسبات و افزایش توصیه‌پذیری اقلیم استفاده نماید. جمهوری اسلامی ایران با تثبیت مناسبات تجاری، فرهنگی و امنیتی با اقلیم که اغلب مسئولان آن از حزب دموکرات هستند در راستای منافع ملی خود گام برمی‌دارد و از سوی دیگر در حل اختلافات بین اربیل با بغداد نقش موازنه‌کننده را بازی خواهد کرد.

جدول شماره (۲-۳): مهم ترین کنشگر تحول آفرین داخلی در اقلیم کردستان عراق

خارج از نفوذ ایران	توصیه پذیر و تحت نفوذ ایران	مهم ترین کنشگر داخلی تحول آفرین	کنشگر صاحب نظر	مهم ترین کنشگران تحول آفرین اقلیم کردستان عراق
	✓	حزب دموکرات	۱	
	✓	حزب دموکرات	۲	
	✓	دموکرات - اتحادیه میهنی	۳	
	✓	دموکرات - اتحادیه میهنی	۴	
	✓	دموکرات - اتحادیه میهنی	۵	
	✓	دموکرات - اتحادیه میهنی	۶	
	✓	حزب دموکرات	۷	
	✓	حزب دموکرات	۸	
	✓	دموکرات - اتحادیه میهنی	۹	
	✓	حزب دموکرات	۱۰	
	✓	حزب دموکرات	جمع بندی	

۲. تجمیع نظرات در خصوص مهم ترین کنشگر منطقه ای تحول آفرین در اقلیم کردستان عراق

بازیگران منطقه ای اقلیم کردستان عراق، به ترتیب چهار قدرت ایران، ترکیه، سوریه و عراق است. بازیگر ممتاز، جمهوری اسلامی ایران، (به شرط همسویی با بغداد) است، بازیگر مؤثر ترکیه و بازیگر منفعل مؤثر نیز سوریه است. ترکیه بیشتر در اقتصاد اقلیم تأثیرگذار است و تنها علاقه راهبردی خود را ترکمن ها می داند و یک حادثه هویتی، ارتباطات آن ها با کردها را تحت تأثیر قرار خواهد داد. قابلیت های ایران با توجه به روابط دیرینه تاریخی و قدیمی در اقلیم کردستان عراق برای تأثیرگذاری بر این منطقه، بیشتر از سایر کشورها است. ما با روابطی که از سال های قبل با کردها در عراق داشتیم و ارتباطاتی که برای رسیدن به منافع مشترک در عراق داریم از تأثیرگذاری بیشتری در آنجا برخوردار هستیم. داشتن مرز مشترک، روابط قدیمی و ارتباطات قومی و هویتی و ارتباط خوب با دولت مرکزی عراق در حال حاضر از ظرفیت های مهم تأثیرگذاری ایران در اقلیم محسوب می شود. اقلیم کردستان عراق عمق ژئوپلیتیک آن به

سمت سیستم ایرانی است و این یک فرصت برای ایران خواهد بود. سیستم ایرانی به‌اندازه سیستم ترکی آسیب‌پذیر نیست و عمق ژئوپلیتیکی بیشتری نسبت به سایر سیستم‌ها دارد و می‌تواند تأثیرگذاری بیشتری داشته باشد.

جدول شماره (۳-۳): مهم‌ترین کنشگر تحول‌آفرین منطقه‌ای در اقلیم کردستان عراق

مهم‌ترین کنشگران تحول‌آفرین اقلیم کردستان عراق	کنشگر صاحب‌نظر	مهم‌ترین کنشگر تحول‌آفرین منطقه‌ای	توصیه‌پذیر و تحت نفوذ ایران	خارج از نفوذ ایران
	۱	ایران	✓	
	۲	ایران	✓	
	۳	ایران- ترکیه	✓	
	۴	ایران- ترکیه	✓	ترکیه توصیه‌پذیر
	۵	ترکیه	✓	
	۶	ایران- ترکیه	✓	در مواردی ترکیه خارج از نفوذ
	۷	ایران- ترکیه	✓	
	۸	ایران- ترکیه- عربستان	✓	ترکیه و عربستان خارج از نفوذ
	۹	ایران- ترکیه	✓	✓
	۱۰	ایران	✓	
	جمع‌بندی	ایران	✓	

۳. برآیند نظرات در خصوص مهم‌ترین کنشگر فرامنطقه‌ای تحول‌آفرین در اقلیم کردستان عراق

مهم‌ترین کنشگران فرامنطقه‌ای، قدرت‌های جهانی از جمله آمریکا، روسیه، اتحادیه اروپا و... هستند که از بین آن‌ها آمریکا از همه مهم‌تر و دارای وزن بالاتری است. اقلیم اگرچه با رژیم صهیونیستی ارتباطاتی را برقرار نموده و به‌صورت پنهانی روابطی را داشته اما به لحاظ حساسیت ایران و عراق در این رابطه، حد و اندازه این ارتباط را مدیریت نموده است. آمریکا به‌عنوان کشوری که در فدرالی شدن اقلیم و ایجاد نقش بیشتر کردها در عراق، نقش داشته است، در روابط خارجی کردهای عراق همواره نقش اول را دارد اما در حال حاضر خواستار استقلال و قدرت گرفتن بیشتر کردها نیست و نگاه خود به عراق را در اولویت کردهای عراق قرار داده است. سیاستمداران اقلیم به‌خوبی می‌دانند اگر روزی بخواهند به سمت استقلال پیش بروند باید حمایت آمریکا را هم داشته باشند در غیر این صورت اقدامات آن‌ها به نتیجه مطلوب نخواهد رسید بنابراین آمریکا را به لحاظ ارتباطات

گذشته و تأثیرگذاری که بر تحولات اقلیم داشته، باید مهم‌ترین کنشگر فرامنطقه‌ای دانست که از توان و قابلیت تأثیرگذاری زیادی هم برخوردار است.

جدول شماره (۳-۴): مهم‌ترین کنشگر تحول‌آفرین فرامنطقه‌ای در اقلیم کردستان عراق

کنشگر صاحب نظر	مهم‌ترین کنشگر تحول‌آفرین فرامنطقه‌ای	توصیه پذیر و تحت نفوذ ایران	خارج از نفوذ ایران
۱	آمریکا	✓	✓
۲	آمریکا	✓	✓
۳	آمریکا- اتحادیه اروپا	✓	✓
۴	آمریکا	✓	✓
۵	آمریکا	✓	✓
۶	آمریکا	✓	✓
۷	آمریکا	✓	✓
۸	آمریکا- فرانسه	✓	✓
۹	آمریکا	✓	✓
۱۰	آمریکا	✓	✓
جمع‌بندی	آمریکا	✓	✓

مهم‌ترین کنشگر تحول‌آفرین فرامنطقه‌ای

۴. دیدگاه‌های مستخرجه از پنل خبرگی در رابطه با تعیین پایایی (اعتبار) کنشگران تحول‌آفرین

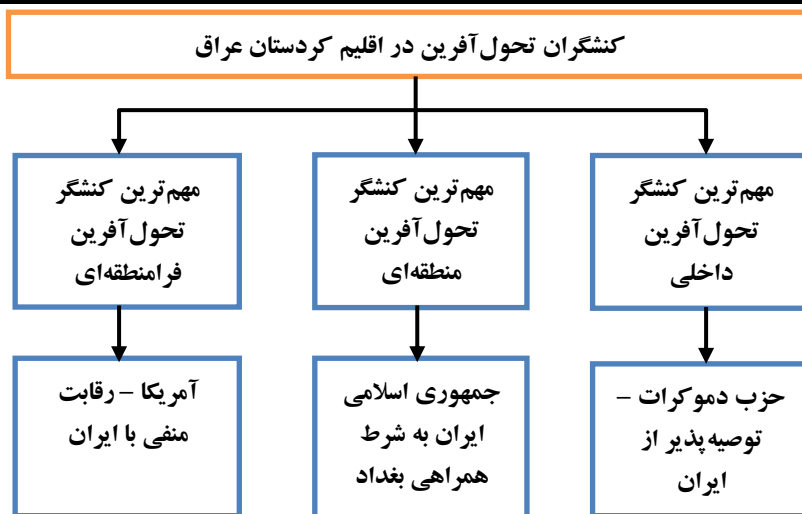
در اقلیم کردستان عراق

با توجه به برآیند نظرات به دست آمده از نظرات افراد مصاحبه شده، برای ارزیابی پایایی پژوهش، پنل خبرگی در تاریخ ۱۳۹۹/۳/۱۵ به مدت سه ساعت در مرکز مطالعات دانا با حضور دانشوران ممتازی برگزار شد که بعد از بحث و بررسی در این پنل، این جمع‌بندی حاصل شد که مهم‌ترین کنشگر داخلی اقلیم، حزب دموکرات، مهم‌ترین کنشگر منطقه‌ای، جمهوری اسلامی ایران و مهم‌ترین کنشگر فرامنطقه‌ای، ایالات متحده است. بنا به جمع‌بندی پنل خبرگی حزب دموکرات به‌ناچار از ایران توصیه‌پذیر خواهد بود (به دلایل حفظ منافع خود و تأثیرگذاری ایران در تحولات عراق و اقلیم) اما آمریکا از ایران توصیه‌پذیر نیست و در این منطقه یک رقیب برای ایران محسوب می‌شود. به این ترتیب نتیجه به دست آمده از مطالعات نظری و جمع‌بندی مصاحبه‌های انجام شده مورد تأیید قرار گرفت.

جدول شماره (۳-۵): جمع‌بندی مهم‌ترین کنشگران و توصیه‌پذیری آن‌ها از جمهوری اسلامی ایران

دسته‌بندی بازیگران	مهم‌ترین کنشگر تحول‌آفرین	توصیه‌پذیر و تحت نفوذ ایران	خارج از نفوذ ایران
مهم‌ترین کنشگر داخلی	حزب دموکرات	✓	
مهم‌ترین کنشگر منطقه‌ای	جمهوری اسلامی ایران	✓	
مهم‌ترین کنشگر فرامنطقه‌ای	آمریکا		✓

مهم‌ترین کنشگران و توصیه‌پذیری آن‌ها

۴. نتیجه‌گیری

با توجه به محتوای اسناد و مدارک و نیز مدارک گردآوری شده و مصاحبه‌های انجام شده با خبرگان و بالاخره نتیجه برگزاری نشست علمی تخصصی در رابطه با مهم‌ترین کنشگران تحول‌آفرین، در سطح داخلی مهم‌ترین کنشگر را باید حزب دموکرات به رهبری مسعود بارزانی دانست که در حال حاضر اغلب مناصب دولتی در داخل اقلیم را به دست گرفته و شریان‌های اقتصادی اقلیم و روابط خارجی بر عهده این حزب قرار دارد. کانون اربیل حدود دو سوم قدرت سیاسی اقلیم کردستان را به عهده دارد و نسبت به سلیمانیه که پایگاه اصلی حزب اتحادیه میهنی است، وزن مدیریتی و توان بسیج‌گری بالاتری دارد و عملاً سازمان قدرت را در اختیار دارد. این حزب به دلیل توان تأثیرگذاری ایران در دولت مرکزی عراق و وجود مرز مشترک و روابط دیرینه و قدیمی با ایران، سعی نموده روابط

خود با ایران را حفظ کند. در سطح منطقه هرچند ترکیه از نظر اقتصادی سرمایه‌گذاری‌های چشمگیری را انجام داده است اما به دلیل توان تأثیرگذاری بیشتر ایران در دولت مرکزی عراق و روابط قدیمی و دیرینه با کردهای عراق، ایران را باید مهم‌ترین کنشگر منطقه‌ای دانست و در موارد زیادی از جمله دفع حمله داعش و برطرف کردن مشکلات بین اربیل با بغداد نقش مؤثری را ایفاء نموده است. در مجموع بازیگر ممتاز منطقه‌ای در تحولات داخلی اقلیم، ایران و بازیگر مؤثر ترکیه است. در سطح فرامنطقه‌ای نیز آمریکا به‌عنوان مهم‌ترین کنشگر فرامنطقه‌ای در اقلیم کردستان می‌باشد. گرچه آمریکا نگاه راهبردی به اقلیم کردستان عراق نداشته و بغداد را در اولویت اقدامات خود قرار داده است اما از کردها همواره به‌عنوان اهرم بازی در مقابل عراق استفاده نموده است. آنچه در مجموع می‌توان نتیجه گرفت این است که ایران باید با حضور بیشتر در زیرساخت‌های اقتصادی اقلیم و افزایش روابط خود با مسئولین اقلیم از جمله حزب دموکرات که اغلب مناصب دولتی و حکومتی اقلیم را در دست دارد، نقش بیشتری در اقلیم ایفاء نماید و از ایجاد تنش و چالش در روابط با اقلیم پرهیز نماید. جمهوری اسلامی ایران می‌تواند به‌عنوان میانجی، بازیگری اساسی در برطرف کردن اختلافات بین اربیل با بغداد باشد و از این نظر می‌توان نقش موازنه‌گری را ایفاء نماید. از سوی دیگر با افزایش روابط اقتصادی و سیاسی با اقلیم (در چارچوب قانون اساسی عراق) از حضور بیشتر دشمنان و رقبای خود در کردستان عراق (از جمله رژیم صهیونیستی و آمریکا) جلوگیری نماید. برای این مهم می‌توان مثالی از دید منافع ملی ترسیم نمود که عبارت است از سه بازیگر تهران، بغداد و اربیل (حزب دموکرات میانه‌رو جناح نچيروان نه مسعود بارزانی) و در این مثلث ایران نقش اصلی را در موازنه دو ضلع دیگر بر اساس منافع ملی خود دارد. در یک کلام می‌توان گفت که جمهوری اسلامی ایران به دلیل دارا بودن ابزار (مانند فرهنگ مشترک و حدود نیم میلیون کرد متولد ایران و مقیم اقلیم)، انگیزه (به خاطر استقرار نیروهای متخاصم در حریم اقلیم)، تجربه (طی هشت دهه اخیر) و متحدین منطقه‌ای (مانند حشدالشعبی، دولت سوریه و بغداد) قدرتی بازی‌ساز و گفتمان‌پرداز در تحولات راهبردی اقلیم کردستان می‌باشد.

پیشنهاد

در راستای پایدار ماندن ایران به‌عنوان مهم‌ترین کنشگر منطقه‌ای و ایجاد نقش مؤثر در اقلیم کردستان عراق، پیشنهادهای زیر ارائه می‌گردد:

- حمایت از اقلیم کردستان عراق در قالب عراق یکپارچه: جمهوری اسلامی ایران باید اقلیم کردستان را در چهارچوب قانون اساسی عراق و در قالب عراق یکپارچه بپذیرد و از استقلال اقلیم جلوگیری کند.

- ایجاد مثلث تهران- بغداد- اربیل و برقراری توازن در این مثلث: در صورت برقراری ارتباط متوازن و متناسب با دو ضلع عراق و اقلیم، ایران می‌تواند مناسبات با دو طرف را در راستای منافع ملی خود برقرار نماید.

- نقش‌آفرینی بیشتر در تحولات اقلیم و برطرف کردن اختلافات بین اربیل با بغداد: به دلیل ارتباط مناسب ایران با دولت شیعی در بغداد، در برطرف نمودن اختلاف‌های اربیل با بغداد، می‌توان نقش مؤثری را ایفاء نمود و از این موضوع در راستای منافع ملی بهره برد.

- حضور در زیرساخت‌های اقتصادی اقلیم: فرصت‌های اقتصادی خوبی در اقلیم عراق وجود دارد که ایران می‌تواند از آن‌ها استفاده نماید. جمهوری اسلامی ایران با حضور فعال در زیرساخت‌های اقتصادی و وابسته کردن اقلیم به خود، ضمن ممانعت از حضور رقبا و دشمنان، می‌تواند از منافع اقتصادی آن نیز بهره لازم را ببرد.

- افزایش گذرگاه‌های مرزی برای تبادل کالا: با توجه به همچنین محصور بودن اقلیم کردستان در بین ایران، ترکیه و عراق، با افزایش گذرگاه‌های مرزی و برقراری قوانین تسهیل‌کننده در واردات و صادرات کالا، می‌توان سبب توسعه صادرات به اقلیم شد.

- افزایش همکاری‌های امنیتی برای برقراری امنیت در مناطق مرزی: ایران و اقلیم کردستان دارای مرز مشترک هستند و گروه‌های مخالف ایران در مواقعی از داخل خاک اقلیم، عملیات‌هایی را انجام داده‌اند لذا با افزایش همکاری‌های امنیتی، می‌توان امنیت مناطق مرزی را در دو طرف افزایش داد.

- جلوگیری از حضور بیشتر رژیم صهیونیستی و افزایش هزینه حضور رژیم صهیونیستی در اقلیم: رژیم صهیونیستی نگاه راهبردی به این منطقه دارد و درصدد حضور پنهان و آشکار در این منطقه است لذا جمهوری اسلامی ایران ضمن افزایش ارتباطات خود با اقلیم کردستان و جلوگیری از حضور رژیم صهیونیستی، باید با تحت فشار گذاشتن اقلیم (از طریق دولت مرکزی عراق و روابط راهبردی خود) هزینه‌های حضور رژیم صهیونیستی در کنار مرزهای خود را برای اقلیم افزایش دهد.

- برقراری مناسبات متوازن در دو قسمت اقلیم (حزب دموکرات و اتحادیه میهنی): جمهوری اسلامی ایران با برقراری ارتباط متوازن و متناسب با دو حزب دموکرات و اتحادیه میهنی در هر دو قسمت اقلیم کردستان، باید موازنه‌ای ایجاد کند تا از قدرت گرفتن بیش از اندازه یک حزب و ارتباط آن با دشمنان ایران، جلوگیری نمود.

- ایجاد پیمان‌های امنیتی منطقه‌ای بین ایران و ترکیه برای جلوگیری از استقلال اقلیم: ایران و ترکیه در خصوص استقلال اقلیم دارای مواضع و منافع مشترکی هستند لذا باید با ایجاد پیمان‌های امنیتی مشترک در این رابطه، از استقلال احتمالی اقلیم جلوگیری نمایند.

فهرست منابع و مآخذ

الف. منابع فارسی

- اخوان کاظمی، مسعود؛ عزیزی، پروانه، (۱۳۹۰)، *کردستان عراق هارتلند ژئوپلیتیکی رژیم اشغالگر قدس*، تهران: فصلنامه راهبرد شماره ۶۰
- اسلامی، مسعود؛ کوهی، ابراهیم؛ راستگو، محمدرضا، (۱۳۹۳)، *چالش‌های تجزیه عراق: منافع آمریکا و کشورهای همسایه*، تهران: فصلنامه مطالعات راهبردی، شماره ۱۰
- اسدی، علی‌اکبر، (۱۳۹۲)، *آمریکا و مدیریت اختلافات بغداد - اربیل*، تهران: پژوهشکده مطالعات کاربردی
- آشوری، داریوش، (۱۳۹۰)، *دانشنامه سیاسی*، شماره ۳۸
- حاتمی، محمدرضا؛ سانیار، میکائیل، (۱۳۹۶)، *همه پرسش اقلیم کردستان عراق؛ منابع و تنگناهای تشکیل دولت مستقل*، تهران: فصلنامه مطالعات راهبردی، شماره دوم تابستان ۱۳۹۶
- حافظ‌نیا، محمدرضا، (۱۳۹۱)، *تأثیر خودگردانی کردهای شمال عراق بر کشورهای همسایه*،

- تهران: فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۸۳
- خالدی، حسین؛ محمدی، محمدرضا، (۱۳۹۱)، *ژئوپلیتیک کردستان عراق*، تهران: نشر انتخاب
 - خبرگزاری کردپرس، (۱۳۹۷/۷/۳۰)، تهران: *نتایج انتخابات اقلیم کردستان عراق*
 - رضایی، داود، (۱۳۹۴)، *اهداف و منافع رژیم صهیونیستی در اقلیم کردستان عراق و تأثیر آن بر امنیت ملی ایران*، تهران: فصلنامه مطالعات منطقه‌ای شماره ۳۰
 - زارعی، محمد، (۱۳۹۷)، *حضور رژیم صهیونیستی در کردستان عراق*، تهران: انتشارات موسسه تحقیقات و پژوهش‌های سیاسی ندا.
 - زارعی، بهادر؛ رنجبری، کمال، (۱۳۹۶)، *تحلیل چالش‌های اقلیم کردستان و حکومت مرکزی و تأثیر آن بر آینده کشور*، تهران: فصلنامه سیاست، شماره ۴
 - زیبا کلام، صادق؛ عبدالله‌پور، محمدرضا، (۱۳۹۰)، *ژئوپلیتیک شکننده کردستان عراق، عاملی همگرا در نزدیکی کردهای عراق به رژیم اشغالگر قدس*، تهران: دانشکده حقوق و علوم سیاسی، فصلنامه سیاست
 - سلطانی، محمدعلی، (۱۳۸۵)، *نقش کردها در پاسداری از فرهنگ و تمدن ایرانی*، تهران: انتشارات وزارت امور خارجه
 - عه بدوللا، خه بات، (۲۰۰۵)، *بنه ماتئوریه کانی جوگرافیای عه سکه ری کوردستانی باشور*، سلیمانیه، چاپی دوره دوم
 - محمدیان، علی؛ ترابی، قاسم، (۱۳۹۴)، *تبیین تأثیرات تحولات عراق بر اقلیم کردستان*، فصلنامه علوم سیاسی
 - مرادیان، محسن، (۱۳۹۰)، *مبانی نظری امنیت*، تهران: دانشکده علوم و فنون فارابی
 - مسعودنیا، حسین؛ رضازاده، مجتبی، (۱۳۹۶)، *اقلیم کردستان عراق و جمهوری اسلامی ایران در عصر وابستگی متقابل، فرصت‌ها و چالش‌ها*، فصلنامه تحقیقات سیاسی بین‌الملل دانشگاه آزاد واحد شهرضا
 - نصری، قدیر؛ رضایی، داود، (۱۳۹۳)، *امکان‌سنجی استقلال کردستان عراق و تأثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران*، فصلنامه امنیت پژوهشی شماره ۴۲.
 - نصری، قدیر، (۱۳۹۷)، *ترامپ با موضوع کردهای عراق چه خواهد کرد*، فصلنامه جهان اسلام، شماره ۶۷

- نصری، قدیر؛ رضایی، داود، (۱۳۹۸)، *مهم‌ترین تهدیدات جمهوری اسلامی ایران در اقلیم کردستان عراق* فصلنامه بین‌رشته‌ای دانشگاه عالی دفاع ملی، زمستان ۱۳۹۸
- نامی، محمدحسن؛ محمدپور، علی، (۱۳۸۷)، *جغرافیای کشور عراق با تأکید بر مسائل ژئوپلیتیک*، تهران: انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح

ب. منابع انگلیسی

- Meintjes, Albertusjacobus, *The complication of Kurdish independence*, journal of political science, scientific research publishing, 2018, available at: www.scrip.org/journal/ojps2018
- Mostafa jalal hasan, *the kurds in Iraq: problem an solution* available at: <http://doi.org/10.3127/jopss.10005/april> 2018
- Martin, Kamran, *Lineages of the Islamic state*: An international historical sociology of state deformation in Iraq, journal of historical sociology, march 2017
- Mills, Robin M. (2013), *Northern Iraqs Oil Chessboard*: Energy, Politics and Power. Insight Turkey. Vol.15, No.1